«6D050600 - Экономика» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесіне іздену үшін ұсынылған Адилханов Олжас Шайзандаевичтің «Қазақстан Республикасының өңдеу өнеркәсібі экспортын әртараптандыру: теориясы, бағалау және даму сценарии» тақырыбындағы диссертациялық жұмысына ресми рецензенттің

СЫН-ПІКІРІ

р/н №	Критерийлер	Критерийлер сәйкестігі	Ресми рецензенттің ұстанымы
1.	**Диссертация тақырыбының (бекіту күніне) ғылымның даму бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкес болуы**	1.1 Ғылымның даму бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі:	Зерттеу тақырыбы ғылымның баму бағыттарына сәйкес келеді, сондай-ақ мемлекеттік бағдарламалармен тығыз байланысты. Атап айтқанда – Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 26 тамыздағы № 511 қаулысымен бекітілген «Ұлттық экспорттық стратегия» бағдарламасы; – Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 31 желтоқсандағы № 1050 қаулысымен бекітілген «Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2020-2025 мемлекеттік бағдарламасы»; – Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 30 маусымдағы № 452 қаулысымен бекітілген «Елішілік құндылықты және экспортқа бағдарланған өндірістерді дамыту» бағдарламаларымен байланысы бар.
		1) Диссертация мемлекет бюджетінен қаржыландырылатын жобаның немесе нысаналы бағдарламаның аясында орындалған (жобаның немесе бағдарламаның атауы мен нөмірі); 2) Диссертация басқа мемлекеттік бағдарлама аясында орындалған (бағдарламаның атауы) 3) Диссертация Қазақстан Республикасының Үкіметі жанындағы Жоғары ғылыми-техникалық комиссия бекіткен ғылым дамуының басым бағытына сәйкес (бағытын көрсету)	**1)** Диссертациялық жұмыс – 2018-2020 жж. ҚР БҒМ ҒК Экономика институтының бағдарламалы-нысаналы қаржыландыру бойынша жүзеге асқан BR05236639 «Қазақстанның үшінші технологиялық жаңғырту негізіндегі ғылыми сыйымды экономикаға бастар жолы: стратегиясы, дамыту модельдері мен тетіктері» атты бағдарламасы аясында орындалған. Оның ішінде «Қазақстанның жоғары технологиялық экспортын әртараптандыру және өсіру: тетіктері мен басымдықтары» тарауында диссертациялық зерттеу нәтижелері қолданылған. **2)** – Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 ақпандағы № 636 Жарлығымен бекітілген «Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспары». – «Қазақстан Республикасының 2050 жылға дейінгі даму стратегиясы» **3)** Қазақстан Республикасының Үкіметі жанындағы Жоғары ғылыми-техникалық комиссия бекіткен ғылым дамуының басым бағытарының «Әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдар саласындағы зерттеулер» бағытына сәйкес.
2.	Ғылымға маңыздылығы	Жұмыс ғылымға елеулі үлесін **қосады**/қоспайды, ал оның маңыздылығы **ашылған**/ашылмаған.	Диссертациялық жұмыстың нәтижелері ғылымға елеулі үлес қосады және оның маңыздылығы ашылған. Теориялық бөлімде көптеген зерттеу нәтижелерін талдай отырып «Экспортты әртараптандыру» ұғымының көпвекторлы мәнін құрастырып, соңынан авторлық көзқарас ұсынған.

			Экспортты әртараптандыру дәрежесін бағалаудың жалпыға ортақ әдістемесінің болмауын негіздеу отырып, автор «экспортты әртараптандыру мүмкіндігі» интегралды индекстік әдістемені ұсынған. Өзі ұсынған әдістеме негізінде аймақтарда өңдеу өнеркәсібі экспортын әртараптандыру мүмкіндігін бағалап, аймақтардың рейтингін құрған. Өңдеу өнеркәсібінің экспортын дамытуға байланысты құнды ұсыныстар берген. Зерттеу нәтижелері теориялық тұрғыда осы саладағы ізденушілерге, практикалық тұрғыда экспортқа жауапты мемлекеттік органдарға пайдалы болады.
3.	Өзі жазу принципі	Өзі жазу деңгейі: 1) **жоғары;** 2) орташа; 3) төмен; 4) өзі жазбаған	Докторант диссертациялық жұмысты жазу барысында өзі жазу принципін толығымен сақтаған және диссертация жоғары деңгейде жазылған. Мұны докоранттың диссертациялық жұмысты орындау барысында жариялаған ғылыми мақаларының мазмұнынан байқауға болады.
4.	Ішкі бірлік принципі	4.1 Диссертация өзектілігінің негіздемесі: **1) негізделген;** 2) жартылай негізделген; 3) негізделмеген.	Диссертация тақырыбының өзектілігі осы саладағы әлемдік деңгейдегі ғалымдардың (Р.Хаусманн, А.Гельб, Ж.Сач, Д.Лейдерман, П.Лектард, Д.Родрик, Б.Клингер, Ц.Идальго, С.Самен) еңбектеріне сілтеме жасай отырып негіздеген. Сондай-ақ мемлекеттік стратегиялық бағдарламалар мен ҚР Президентінің жолдауларында қойылған негізгі мақсаттар мен міндеттерге сәйкес. Сондықтан, диссертациялық жұмыстың өзектілігі өте жоғары. Қазіргі таңда экспортты әртараптандыру бағытында ғалымдар тарапынан зерттеу қажет мәселелер өте көп, сондай-ақ бұл тақырып ел Үкіметінің алдында тұрған басты міндеттерінің бірі.
		4.2 Диссертация мазмұны диссертация тақырыбын айқындайды **1) айқындайды;** 2) жартылай айқындайды; 3) айқындамайды	Диссертацияның мазмұны диссертация тақырыбын толығымен айқындайды. Докторант экспортты әртараптандыру тақырыбының теориялық негіздерін қарастырып, тәжірибелік тұрғыда талдап, бағалап, зерттеу нәтижелерін негізге ала отырып ұсыныстар берген. Диссертация мазмұны тақырыпқа сәйкес логикалық тұрғыда жүйелі құрылған.
		4.3. Мақсаты мен міндеттері диссертация тақырыбына сәйкес келеді: **1) сәйкес келеді;** 2) жартылай сәйкес келеді; 3) сәйкес келмейді	Зерттеу тақырыбына сәйкес жұмыстың мақсаты дұрыс әрі нақты көрсетілген. Мақсатқа қол жеткізу үшін қойылған міндеттер толығымен орындалған және нәтижелерін көрсеткен.
		4.4. Диссертацияның барлық бөлімдері мен құрылысы логикалық байланысқан: **1) толық байланысқан;** 2) жартылай байланысқан; 3) байланыс жоқ	Диссертацияның барлық бөлімдері мен құрылысы логикалық байланысқан. Диссертациялық жұмыстың бөлімдері бір-бірімен үйлесімді, реттілікті сақтай отырып құрылған. Жұмыстың мақсаты, міндеттері, нысаны, мазмұны мен қорытындысы тақырыптан ауытқымай жүйелі байланысқан күйі орындалған.

		4.5 Автор ұсынған жаңа шешімдер (қағидаттар, әдістер) дәлелденіп, бұрыннан белгілі шешімдермен салыстырылып бағаланған: **1) <u>сыни талдау бар;</u>** 2) талдау жартылай жүргізілген; 3) талдау өз пікірін емес, басқа авторлардың сілтемелеріне негізделген	Диссертациялық жұмыста сыни талдау бар. Әсіресе, докторант экспортты әртараптандыру дәрежесін бағалауда бірнеше әдістемелерді талдай келе олардың кемшіліктері мен артықшылықтарын салыстыра отырып талдайды. Соңынан өзі ұсынып отырған әдістемесінің негізгі 3 артықшылығын негіздейді.
5.	Ғылыми жаңашылдық принципі	5.1 Ғылыми нәтижелер мен қағидаттар жаңа болып табыла ма? **1) <u>толығымен жаңа;</u>** 2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады); 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)	Автор ұсынған нәтижелер мен тұжырымдар жаңа деп айтуға болады. Отандық және шетелдік ғылыми еңбектерді зерделей келе «экспортты әртараптандыру» ұғымына көзқарас берген. Экспортты әртараптандыруды бағалаудың 7 әдістемесін талдай келе өзінің интегралды индекстік әдістемесін ұсынған. Аймақтар бойынша статистикалық мәліметтерді жинап, оларды өңдеу арқылы аймақтардың рейтингін құраған. 2025 жылға дейінгі өңдеу саласының экспорттық құнына болжам жасап, сол болжамдарды іске асыру тетіктерінің моделін ұсынған.
		5.2 Диссертацияның қорытындылары жаңа болып табыла ма? **1) <u>толығымен жаңа;</u>** 2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады); 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)	Диссертацияның қорытындылары жаңа болып табылады. Жасаған қорытындылары зерттеудің мақсаты мен міндеттеріне сәйкес келеді және негіздемелері бар. Жұмыс толық аяқталған, теориялық және тәжірибелік маңызы бар.
		5.3 Техникалық, технологиялық, экономикалық немесе басқару шешімдері жаңа және негізделген бе? **1) <u>толығымен жаңа;</u>** 2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады); 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)	Техникалық, технологиялық, экономикалық немесе басқару шешімдері жаңа болып табылады. Зерттеу нәтижелері құнды және ол нәтижелер нысаналы бағдарламалы жобада қолданғаны туралы енгізу актісі бар. Автор ұсынып отырған ұсынымдар егер қолданысқа енгізілсе еліміздің өңдеу өнеркәсібі экспортын арттыруға септігін тигізеді деген ойдамын.
6.	Негізгі қорытындылардың негізділігі	Барлық қорытындылар ғылыми тұрғыдан қарағанда ауқымды дәлелдемелерде **<u>негізделген</u>**/негізделмеген (qualitative research және өнертану және гуманитарлық бағыттары боынша)	Барлық қорытындылар ғылыми тұрғыдан қарағанда ауқымды дәлелдемелерде негізделген. Зерттеу нәтижелерін негізге ала отырып маңызы жоғары қорытындылар келтірген. Қорытындылардың теориялық және тәжірибелік мәні бар.
7.	Қорғауға шығарылған	Әр қағидат бойынша келесі сұрақтарға жауап беру қажет:	Ізденуші қорғауға 5 негізгі тұжырымдаманы көрсеткен. 1-тұжырым. Шетелдік және отандық ғылыми еңбектерді, осы саладағы

	негізгі қағидаттар	7.1 Қағидат дәлелденді ме? **1) дәлелденді;** 2) шамамен дәлелденді; 3) шамамен дәлелденбеді; 4) дәлелденбеді 7.2 Тривиалды ма? 1) ия; **2) жоқ** 7.3 Жаңа ма? **1) ия;** 2) жоқ 7.4 Қолдану деңгейі: 1) тар; 2) орташа; **3) кең** 7.5 Мақалада дәлелденген бе? **1) ия;** 2) жоқ	ғалымдардың көзқарастарын зерделей келе «экспортты әртараптандыру» ұғымына авторлық көзқарас; 7.1 Қағидат дәлелденді ме? **1) дәлелденді;** 2) шамамен дәлелденді; 3) шамамен дәлелденбеді; 4) дәлелденбеді 7.2 Тривиалды ма? 1) ия; **2) жоқ** 7.3 Жаңа ма? **1) ия;** 2) жоқ 7.4 Қолдану деңгейі: 1) тар; 2) орташа; **3) кең** 7.5 Мақалада дәлелденген бе? **1) ия;** 2) жоқ 2-тұжырым. Индекстік әдістемені модификациялау арқылы ұсынылған «экспортты әртараптандырудың мүмкіндігі» дәрежесін бағалаудың авторлық әдестемесі; 7.1 Қағидат дәлелденді ме? **1) дәлелденді;** 2) шамамен дәлелденді; 3) шамамен дәлелденбеді; 4) дәлелденбеді 7.2 Тривиалды ма? 1) ия; **2) жоқ** 7.3 Жаңа ма? **1) ия;** 2) жоқ 7.4 Қолдану деңгейі: 1) тар; 2) орташа; **3) кең** 7.5 Мақалада дәлелденген бе?

			1) ия; 2) жоқ 3-тұжырым. Ізденуші ұсынылған әдістемені апробациялау арқылы Қазақстан Республикасы аймақтар мысалында өңдеу өнеркәсібі саласының «экспортын әртараптандыру мүмкіндігінің» рейтингі; 7.1 Қағидат дәлелденді ме? **1) дәлелденді;** 2) шамамен дәлелденді; 3) шамамен дәлелденбеді; 4) дәлелденбеді 7.2 Тривиалды ма? 1) ия; **2) жоқ** 7.3 Жаңа ма? **1) ия;** 2) жоқ 7.4 Қолдану деңгейі: 1) тар; 2) орташа; **3) кең** 7.5 Мақалада дәлелденген бе? **1) ия;** 2) жоқ 4-тұжырым. Қазақстан Республикасы өңдеу өнеркәсібі экспортының 2025 жылға дейінгі дамуының интервалды болжамы; 7.1 Қағидат дәлелденді ме? **1) дәлелденді;** 2) шамамен дәлелденді; 3) шамамен дәлелденбеді; 4) дәлелденбеді 7.2 Тривиалды ма? 1) ия; **2) жоқ** 7.3 Жаңа ма? **1) ия;** 2) жоқ 7.4 Қолдану деңгейі: 1) тар; 2) орташа;

			3) <u>кең</u> 7.5 Мақалада дəлелденген бе? **1) <u>ия;</u>** 2) жоқ 5-тұжырым. Өңдеу өнеркəсібі экспортының даму сценарийн іске асыру тетіктері 7.1 Қағидат дəлелденді ме? **1) <u>дəлелденді;</u>** 2) шамамен дəлелденді; 3) шамамен дəлелденбеді; 4) дəлелденбеді 7.2 Тривиалды ма? 1) ия; **2) <u>жоқ</u>** 7.3 Жаңа ма? **1) <u>ия;</u>** 2) жоқ 7.4 Қолдану деңгейі: 1) тар; 2) орташа; **3) <u>кең</u>** 7.5 Мақалада дəлелденген бе? **1) <u>ия;</u>** 2) жоқ Докторант диссертациялық жұмысты орындау барысында 10 ғылыми жұмыс жариялаған. Оның ішінде 1 мақала Scopus базасына енетін ғылыми басылым, 3 мақала ҒЖБССҚК ұсынған басылымда, 2 ұжымдық монографияда тарау, 4 халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдарында шыққан.
8.	Дəйектілік принципі Дереккөздер мен ұсынылған ақпараттың	8.1 Əдістеменің таңдауы - негізделген немесе əдіснама нақты жазылған **1) <u>ия;</u>** 2) жоқ	Диссертациялық жұмыста қолданылған əдістеме негізделген. Зерттеудің мақсаты мен міндеттеріне таңдалған зерттеу əдістемесі сəйкес келеді. Алдыңғы зерттеу əдістемелерін салыстыра отырып Зерттеу барысында сандық көрсеткіштердің дереккөздері толық көрсетілген.

	дәйектілігі	8.2 Диссертация жұмысының нәтижелері компьютерлік технологияларды қолдану арқылы ғылыми зерттеулердің қазіргі заманғы әдістері мен деректерді өңдеу және интерпретациялау әдістемелерін пайдалана отырып алынған: 1) **иә;** 2) жоқ	Диссертациялық жұмысты орындау барысында ізденуші қазіргі заманғы әдістері мен деректерді өңдеу бағдарламаларын пайдаланған. Scopus базасына енетін ғылыми басылымдағы Evaluation of export diversification on sustainable growth in Kazakhstan мақаласын Stata статистикалық өңдеу бағдарламасы арқылы орындаған. Жалпы диссертациялық жұмыстың сандық деректерін SPSS, R статистикалық бағдарламалары арқылы, ал графикалық суреттерді Matlab, EViews секілді бағдарламалармен орындаған диссертациялық жұмыстың сапасын арттырар еді.
		8.3 Теориялық қорытындылар, модельдер, анықталған өзара байланыстар және заңдылықтар эксперименттік зерттеулермен дәлелденген және расталған (педагогикалық ғылымдар бойынша даярлау бағыттары үшін нәтижелер педагогикалық эксперимент негізінде дәлелденеді): 1) **иә;** 2) жоқ	Теориялық қорытындылар, модельдер, анықталған өзара байланыстар және заңдылықтар эксперименттік зерттеулермен дәлелденген және расталған. Зерттеу нәтижелері 2018-2020 жж. ҚР БҒМ ҒК Экономика институтының бағдарламалы-нысаналы қаржыландыру бойынша жүзеге асқан BR05236639 «Қазақстанның үшінші технологиялық жаңғырту негізіндегі ғылыми сыйымды экономикаға бастар жолы: стратегиясы, дамыту модельдері мен тетіктері» атты бағдарламасында пайдаланылған және енгізу актісімен расталған.
		8.4 Маңызды мәлімдемелер нақты және сенімді ғылыми әдебиеттерге сілтемелермен **расталған** / ішінара расталған / расталмаған	Маңызды мәлімдемелер нақты және сенімді ғылыми әдебиеттерге сілтемелермен расталған. Диссертациялық жұмыста ғылыми әдебиеттерге, статистикалық ұйымдарға, мемлекеттік бағдарламаларға сілтемелер бар.
		8.5 Пайдаланылған әдебиеттер тізімі әдеби шолуға **жеткілікті**/жеткіліксіз	Пайдаланылған әдебиеттер тізімі әдеби шолуға жеткілікті. Экспортты әртараптандыру тақырыбындағы шетелдік және отандық ғалымдардың мақалалары зерделенген. Халықаралық беделді басылымдардағы еңбектер пайдаланылған.
9	Практикалық құндылық принципі	9.1 Диссертацияның теориялық маңызы бар: 1) **иә;** 2) жоқ	Диссертациялық жұмыстың теориялық маңызы бар. Ізденуші теорияға қатысты нақты екі тұжырымды қорғауға ұсынып отыр. Біріншісі, «экспортты әртараптандыру» терминіне өзіндік көзқарасын берген. Екіншісі, «экспортты әртараптандыру мүмкіндігін» бағалауға мүмкіндік беретін кешенді интегралды индекстік әдістемесін ұсынып отыр. «Макроэкономика», «аймақтық экономика» пәндерін оқытуда қолдануға болады.
		9.2 Диссертацияның практикалық маңызы бар және алынған нәтижелерді практикада қолдану мүмкіндігі жоғары: 1) **иә;**	Диссертациялық жұмыстың практикалық маңызы бар және алынған нәтижелерді практикада қолдану мүмкіндігі жоғары. Мәселен, ізденуші екінші бөлімде ҚР аймақтарының өңдеу өнеркәсібі саласының экспортты әртараптандыру мүмкіндігінің рейтингін әзірлеген. Бұл рейтинг қай

		2) жоқ	аймақтарда өңдеу саласындағы экспортты дамытуға мүмкіндігіміз жоғары, ал қай аймақтарда төмен екендігін анықтай отырып әр аймаққа дербес жеке шешім қабылдау қажеттілігін көрсетеді.
		9.3 Практикалық ұсыныстар жаңа болып табылады? **1) толығымен жаңа;** 2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады); 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)	Диссертациялық жұмыста берілген практикалық ұсыныстар жаңа болып табылады. Өңдеу өнеркәсібін қолдау мақсатында импорттық тауарларға шектеу қоя отырып ішкі нарықты отандық өндірушілерге беру мәселесін алға тартады. Шетелдік инвестицияны шикізат саласына сәйкес өңдеу өнеркәсібіне пропорциональды бөлу, кадр дайындау және т.б. құнды ұсыныстар берген.
10.	Жазу және ресімдеу сапасы	Академиялық жазу сапасы: **1) жоғары;** 2) орташа; 3) орташадан төмен; 4) төмен.	Диссертация мемлекеттік тілде жазылған, академиялық жазу сапасы жоғары. Докторант диссертациялық жұмысты ғылыми тілде және талапқа сай орындаған. Мәтіндері түсінікті, сауатты жазылған.

Ізденушінің диссертациялық жұмысы теориялық және тәжірибелік мәні бар толық дербес зерттеу деп есептеуге болады. Диссертация Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитетінің философия докторы (PhD) дәрежесін ізденушілерінің диссертациясына қойылатын талаптарына сәйкес орындалған.

Адилханов Олжас Шайзандаевичтың дайындаған «Қазақстан Республикасының өңдеу өнеркәсібі экспортын әртараптандыру: теориясы, бағалау және даму сценарии» тақырыбындағы диссертациялық жұмысы ашық қорғауға ұсынылады және Адилханов Олжас Шайзандаевич «6D050600 – Экономика» мамандығы бойынша Философия докторы (PhD) дәрежесін алуға лайықты.

Ресми рецензент:
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті,
Экономика және құқық факультеті,
«Экономика» кафедрасының меңгерушісі, э.ғ.к., профессор ____________ Сабирова Р.К.
(қолы)

Р.К. Сабирова
____________ қолын
(қолдарын) растаймын
Персоналды басқару және дамыту бөлімінің
бастығы ____________
«26» 01 2023ж.

ПЕРСОНАЛДЫ БАСҚАРУ ЖӘНЕ ДАМЫТУ БӨЛІМІ